

*Ks. Radosław Kimsza
Politechnika Białostocka*

Cezarego z Arles (470/471-542/543) rozumienie symboli *Apokalipsy* *św. Jana Apostoła (1-9)*

CAESARIUS OF ARLES AND HIS UNDERSTANDING OF APOCALYPTIC SYMBOLS

Caesarius of Arles lived and worked at the turn of the 5th and 6th century. He is the saint of the Catholic Church from the period of early Christianity. The themes of his literary work are related to biblical exegesis and Christian asceticism. One of his comments is the biblical explanation of Revelation according to John the Apostle. The author explains the meaning of the symbols that were the subject of the vision of the author of the last book of the Bible. They relate to Jesus Christ – the Church, Satan, and people.

Key words: Caesarius of Arles, Revelation according to St John, biblical exegesis, biblical symbols

Cezary z Arles urodził się w drugiej połowie V wieku (ok. 470/471) w Burgundii, w Chalon-sur-Saôn. Wpływ na jego chrześcijańskie, wyraźnie osadzone na biblijnym fundamencie fascynacje, miała zakonna wspólnota z Leryn. Był to ówczesnie prężny ośrodek życia monastycznego, któremu zapewne nieodłącznie towarzyszyła modlitwa Słowem Bożym w formie tzw. *lectio divina*. Praktyka ta domagała się od mnichów pogłębionego studium biblijnego. Cezaremu pomagała w nim egzegetyczna literatura pisarzy wczesnego chrześcijaństwa: Orygenes, Hilarego z Poitiers, Ambrożego, Augustyna, Jana Kasjana.

Intensywne życie ascetyczne, które prowadził stało się powodem jego choroby, a w konsekwencji także konieczności opuszczenia klasztoru oraz udania się do Arles. Cezary uzupełnił tam swoje teologiczne studia, przyjął święcenia kapłańskie, najpierw w stopniu diakona następnie prezbitera i biskupa¹.

Z okresu pełnienia przez niego posługi biskupiej pochodzą następujące pisma: dwieście trzydzieści osiem kazań, pisma ascetyczne (*Regula ad monachos*, *Regula ad virgines*, *Admonitio synodalis ad clericum*), o tematyce dogmatycznej (*De Mystério Sanctae Trinitatis*), czy też w formie komentarzy biblijnych do *Księgi Rodzaju* oraz *Apokalipsy św. Jana Apostoła*².

Wszystkie one mają charakter biblijny. Są zrozumiałym przeciętnemu czytelnikowi (słuchaczowi) objaśnieniem natchnionych słów *Pisma Świętego*. Autor posługuje się w nich łacińskimi przekładami *Biblii: Wulgatą* i *Septuagintą*. Nie zawsze są one jednak dokładnymi cytatami biblijnymi.

Niejednokrotnie używa w nich sformułowań odpowiadających jego wyjaśnieniom: własnych, bądź zapożyczonych od innych, wspomnianych wcześniej egzegetów wczesnego chrześcijaństwa. W ten sposób tworzy alegorie prowadzące czytelnika (słuchacza) w głąbę Słowa Bożego wraz ze wskazaniem moralnymi, odnoszącymi się wprost do ludzkiego życia³.

Wśród komentarzy biblijnych szczególne miejsce zajmuje *Objaśnienie do Apokalipsy*. Wyjątkowość polega na podwójnym źródle. Komentarze do *Apokalipsy według św. Jana* były w starożytności rzadkością. Przed Cezarym uczynił to jedynie Wiktoryn z Petawium⁴, którego poprawił św. Hieronim i Tykoniusz⁵, znany dziś jedynie fragmentarycznie. Według Langgartnera Cezary znał i wykorzystał tych autorów w swoich komentarzach⁶. Oryginalną jest także forma, którą posłużył się autor. Uważa się, że *Objaśnienie* tworzy osiemnaście homilii lub

¹ Por. C. Sorsoli, L. Dattrino, *Cesareo di Arles (santo)*, [w:] E. Ancilli (red.), *Dizionario Enciclopedico di spiritualità*, t. 1, Roma 1995, s. 501-502; A. Żurek, *Wstęp*, [w:] *Cezary z Arles, Homilie do Księgi Rodzaju. Objasnienie Apokalipsy św. Jana*, Kraków 2002, 8-11.

² Wszystkie pisma św. Cezarego opublikował G. Morin, *Sancti Casarii Episcopi arelatensis opera omnia, Corpus Christianorum Latinorum*, Maredsous 1937-1942.

³ Por. A. Żurek, *Wstęp*, dz. cyt., 15.

⁴ *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, 59.

⁵ *Patrologiae cursus completus*, t. 1, 621-652.

⁶ Por. G. Langgartner, *Der Apokalypse-Kommentar des Caesarius von Arles*, Theologie Und Glaube, 57, 1967, s. 47.

komentarzy homiletycznych⁷. Jednakże swoim stylem przypominają one bardziej luźne myśli, „notatki na marginesie”, niż tekst klasycznie wygłaszanej homilii. Z tego względu można uważać, że *Objaśnienia* są „szkicami”, notatkami do wygłaszanych później homilii⁸.

W *Objaśnieniach* Cezary podejmuje próbę wnikięcia w istotę znaczenia symboli, jakimi posługuje się autor ostatniej księgi biblijnej. W jego rozumieniu rzeczywistość w nich ujęta odnosi się do Boga, Jezusa Chrystusa – Kościoła, szatana oraz człowieka. Nie jest to bynajmniej ujęcie nowe, wprowadzone do teologii biblijnej przez Autora⁹. Oryginalnym zaś pozostaje ich odczytywanie, zrozumienie głębi ich znaczenia. Cezary zmienia skomplikowane, mało dostępne dla przeciętnego słuchacza (czytelnika) „wywody teologiczne” w język zrozumiały, nie domagający się szczególnego merytorycznego przygotowania. *Objaśnienia*, pozbawione cechy moralizatorskiej, stają się też propozycją do przyjęcia *Apokalipsy* nie tylko jako *Księgi* z przeszłości, ale także żywej, będącej propozycją życia w pełni chrześcijańskiego.

I. Symbole odnoszące się do Boga i Chrystusa – Kościoła

Bóg w *Apokalipsie według św. Jana* ukazany jest we wszystkich swoich przymiotach. Jest wiecznością, tym „który jest, który był i który przychodzi” (1, 4)¹⁰, „Alfą i Omegą. Początkiem i Końcem” (1, 8; 21, 6), „Żyjącym na wieki wieków” (4, 9); wszechmocą (por. 11, 17-18), dzierżącą w swych dłoniach losy człowieka i świata (por. 5, 1 nn.) chociaż dopuszcza prześladowania, utrapienia jest miłosierny, oczekujący nawrócenia człowieka¹¹.

Adresatem *Apokalipsy* są Kościoły Azji. W symbolicznej liczbie siedem, wskazującej na ich ilość, Cezary odczytuje obraz Kościoła katolickiego, na którym spoczywa siedem darów Ducha Świętego, czyniąc go depozytariuszem boskiej obecności (por. Ap 1, 5). W ten sposób Kościół może być nazwany „królestwem i kapłanami Boga”.

⁷ W niektórych kodeksach części tych jest dziewiętnaście. Szesnasta homilia podzielona jest na dwie. Por. G. Langgartner, *Der Apokalypse-Kommentar*, dz. cyt., s. 211.

⁸ Por. G. Morin, *Les commentaires homiletiques de s. Césaire sur l'Apocalypse*, *Revue Bénédictine* 45, 1933, s. 43; A. Żurek, *Wstęp*, dz. cyt., s. 17-19.

⁹ Na ten temat por. A. von Speyr, *L'Apocalisse. Meditazione sulla rivelazione nascosta*, t. 2, Milano 1988.

¹⁰ Wszystkie cytaty z *Pisma Świętego* pochodzą z: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*, Częstochowa 2008.

¹¹ Por. S. Gądecki, *Wstęp do Pism Janowych*, Gniezno 1991, s. 167-169.

Wspomniane określenie Autor odnosi do słów św. Piotra: „Wy jesteście ludem wybranym, królewskim kapłaństwem, narodem świętym, ludem, który jest szczególną własnością Boga!” (1 P 2, 9)¹².

Siedem złotych świeczników, siedem gwiazd i Syn Człowieczy (por. 1, 12-13) to obraz Kościoła, który, według teologii św. Pawła, jest Mistycznym Ciałem Chrystusa, w którym On sam jest Głową. Znaczenie świecznika pochodzi od światła – Chrystus jest „Światłością świata” (J 8, 12). Gwiazda – świecznik jest więc jednoznacznym obrazem Chrystusa-Kościoła, który swoim zbawczym dziełem rozświetla świat i pozwala człowiekowi na udział w swoim świetle¹³.

„Podobny do Syna Człowieczego” przepasany jest między piersiami złotą wstęgą (por. Ap 1, 13). Według Cezarego to Chrystus Pan, zaś „dwie piersi to dwa testamenty, które czerpią z piersi Zbawiciela niczym z odwiecznego źródła. Z tych piersi naród chrześcijański bierze pokarm na życie wieczne”¹⁴. *Biblia*, zarówno przez Żydów, jak i chrześcijan była uważana za pokarm, który Bóg dawał człowiekowi.

W tradycji monastycznej, poprzez praktykę *lectio divina*, powtarzanie wybranych fragmentów natchnionych słów *Pisma*, mnich miał żyć Słowem aż do zasymilowania z nim swojego istnienia. Pierwsze reguły monastyczne zachęcały, by życie mnicha wybijało rytmem natchnionych słów *Pisma Świętego* aż do całkowitego upodobnienia się do Chrystusa¹⁵.

W złotej wstędze Autor widział zastępy świętych. Tłumaczył w następujący sposób: „jak wstęga leży na piersi, tak zastępy świętych przylegają do Chrystusa”¹⁶. W teologii chrześcijańskiej święty jest tylko Bóg. Człowiek, dzięki Bożemu przyzwoleniu może mieć w niej swój udział. Świętość to zjednoczenie się życia ludzkiego z życiem boskim. W chrześcijaństwie jest darem pochodzącym od Boga¹⁷. Pełnię tego zjednoczenia osiąga się w wieczności. Stąd zapewne to przyrównanie. Znaczącą rolę w tym względzie odgrywa także symbolika koloru

¹² Cytaty z *Objaśnienia* w tłumaczeniu A. Żurka, Kraków 2002. Por. *Objaśnienia*, I, 1, 5; H. Langkammer, *Wprowadzenie do Ksiąg Nowego Testamentu*, Wrocław 1990, s. 430.

¹³ Por. *Objaśnienia*, I, 1, 12.

¹⁴ *Objaśnienia*, I, 1, 13.

¹⁵ Por. P. Miquel, *Znaczenie i motywacje monastycyzmu*, [w:] W. Zatorski (red.), *Monastycyzm. Historia i duchowość*, Kraków 2001, s. 75-76.

¹⁶ *Objaśnienia*, I, 1, 13.

¹⁷ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2002, 1999-2000.

złotego – szczytu wszystkich kolorów, który był rozumiany jako kolor boskości, kolor nieba¹⁸.

Na uwagę zasługuje objaśnienie szczegółów odnoszących się do owłosienia głowy Syna Człowieczego. Autor zauważa, że białe włosy są symbolem neofitów, nowo ochrzczonych. Kolor biały w symbolice chrześcijańskiej odnosił się do wody – koniecznej do sakramentu chrztu świętego materii, która miała obmywać z grzechu pierworodnego i czynić dziećmi Boga. Miała więc ona charakter rytualny (np. chrzest Janowy), jak również pneumatologiczny związany i osobą, i posłaniem Jezusa Chrystusa¹⁹. Symbol ten nawiązywał najpierw do wód potopu, poprzez który stało się nowe życie w przymierzu z Bogiem, następnie do wód Morza Czerwonego, poprzez które Naród Wybrany szedł do Ziemi Obiecanej. Wody te ocaliły jego życie. Aż wreszcie do rzeki Jordan, w której Jezus przyjął tak zwany „chrzest Janowy” i wody, która na krzyżu wypłynęła z przebitego boku Chrystusa, zapowiadając sakrament, który miał sprawiać w człowieku początek życia Boga.

Z symboliką wody św. Cezary łączy także śnieg. Spada on z nieba niezależnie od woli człowieka, podobnie „jak łaska chrztu przychodzi niezależnie od wcześniejszych zasług”²⁰. Padający śnieg jest porównywany przez Świętego do nieustannie zstępującego Niebieskiego Jeruzalem – Kościoła. Są nim ochrzczeni, obdarzeni pochodzącą z nieba łaską, która uwalnia od grzechu i włącza w mistyczne Ciało Chrystusa – Kościół²¹.

Według św. Cezarego włosy Syna Człowieczego są z wełny, ponieważ neofici są poprzez chrzest „owieczkami Chrystusa”, który sam o sobie powiedział, że jest Dobrym Pasterzem (por. J 10, 14). Ten obraz należy do najstarszych chrześcijańskich przedstawień. Początkowo wyznawcy Chrystusa posługiwali się nim znacznie chętniej niż wizerunkiem krzyża, rozumianego przede wszystkim jako narzędzie najokrutniejszej śmierci. Przykładem tego może być symbolika rzymskiego malarstwa katakumbowego²².

¹⁸ Por. M. Bielawski, *Oblicza ikony*, Kraków 2006, s. 29; E. Smykowska, *Ikona. Mały słownik*, Warszawa 2002, s. 92.

¹⁹ Por. Woda, [w:] L. Ryken, J. C. Wilhoit, *Słownik symboliki biblijnej. Obrazy, symbole, motywy, metafory, figury stylistyczne i gatunki literackie w Piśmie Świętym*, Warszawa 1996, s. 1113.

²⁰ *Objaśnienia*, I, 1, 14.

²¹ Por. *Objaśnienia*, I, 1, 14.

²² Por. J. Plazaola, *Kościół i sztuka. Od początków do naszych dni*, Kielce 2002, s. 111.

Apokalipsa według św. Jana oczy Syna Człowieczego przedstawia w obrazie płomieni „ognia” (por. Ap 1, 14). Według teologii św. Cezarego oznaczają one przykazania Boże. Taka interpretacja możliwa była dzięki doskonałej znajomości *Księgi Psalmów*, w której Słowo Boże określane jest jako „pochodnia” i „światło” (por. Ps 119, 105), ogień (por. Ps 119, 140), które powinno oświecać drogę życia każdego człowieka wierzącego, czyniąc ją bezpieczną, wypalać wszelkie zło oraz upodabniać do Tego, który je wypowiada²³.

Kolejny werset *Apokalipsy* przedstawia wizję stóp Syna Człowieczego. Są one podobne do „drogocennego metalu oczyszczonego w tyglu” (Ap 1, 15). Według św. Cezarego jest to obraz Kościoła czasów ostatecznych. Bez wątpienia „oczyszczenie” odnosi się do okresu prześladowania chrześcijan i męczeństwa. Było ono tak bardzo powszechne, że pierwotne gminy chrześcijańskie, jedyny model świętości upatrywały w oddaniu życia za Chrystusa i *Ewangelię*²⁴.

„Drogocenny metal” to najprawdopodobniej złoto, mające szlachetny kolor boskości symbolizujący życie tych, którzy oczyszczeni cierpieniem stali się gotowi na zjednoczenie się z Bogiem. Czasy ostateczne, według doktryny chrześcijańskiej rozpoczęły się wraz z wcieleniem Syna Bożego, zaś ich dopełnienie stanie się przy jego powtórным przyjściu, zwanym paruzją, oczekiwanym przez chrześcijan. Mężne znoszenie prześladowań czyniło chrześcijan gotowymi na spotkanie z Panem przy końcu czasów²⁵.

Kolejnym obrazem odnoszącym się do Syna Człowieczego jest wychodzący z jego ust „miecz obosieczny” (Ap 1, 16). Pierwotnie oznaczał on Boży gniew, wyrok wydany przeciw tym, którzy sprzeciwili się Bożemu *Prawu*²⁶. *Prawo* to zostało zapisane w słowach *Biblii*. Z tej racji Cezary widział w tym symbolu rzeczywistość Słowa Bożego, danego najpierw Mojżeszowi w postaci *Prawa*, którego wypełnieniem jest głoszona przez Jezusa Chrystusa *Ewangelia*.

„Miecz obosieczny” oznacza w tym przypadku *Stary i Nowy Testament*, Słowo poprzez które Bóg zwraca się do człowieka. Miecz nosi także w sobie ideę boskiej sprawiedliwości. Sąd Ostateczny będzie czasem, w którym Syn Człowieczy poprzez miecz obosieczny okaże

²³ Por. *Objaśnienia*, I, 1, 14.

²⁴ Por. T. Špidlik, *Manuale di spiritualità*, Edizioni Piemme 2005, s. 15.

²⁵ Por. *Objaśnienia*, I, 1, 15.

²⁶ Por. E. Szymanek, *Wykład Pisma Świętego Nowego Testamentu*, Poznań 1990, s. 499; F. Gryglewicz, *Teologia Dziejów Apostolskich, Listów katolickich i pism św. Jana Ewangelisty*, Lublin 1986, s. 153.

swoją tworzącą i niszczącą moc, oddzieli potępionych od wybranych, dobrych od złych²⁷.

Siedem gwiazd w prawicy Syna Człowieczego odnosi się do tożsamego Chrystusowi obrazu Kościoła, obdarzonego siedmioma darami Ducha Świętego. Swoją *Apokalipsę* św. Jan Apostoł adresuje do siedmiu Kościołów: Efezu, Smyrny, Pergamonu, Tiatyry, Sard, Filadelfii i Laodycei, które reprezentują Kościół katolicki, powszechny. Cezary na koniec komentarzy do poszczególnych rozdziałów *Apokalipsy* tworzy swoiste *resume*, co świadczy o ich pastoralno-mistagogicznym charakterze: „Siedem Kościołów, do których pisze św. Jan należy rozumieć jako jeden Kościół powszechny, obdarzony siedmioraką łaską. „Świadek wierny” o którym tam jest mowa, to Chrystus. Siedem świeczników to również Kościół powszechny. Wśród świeczników „podobny do Syna Człowieczego” to Chrystus w środku Kościoła. W wyrażeniu „przepasany przez piersi”, należy rozumieć jako dwa *Testamenty*, dzięki którym Kościół otrzymuje z piersi Chrystusa mleko duchowe, aby karmić naród chrześcijański pokarmem na życie wieczne. Złota wstęga to chór albo też mnóstwo świętych, którzy oddając się lekturze *Pisma Świętego* i modlitwie, dają dowód przynależności do Chrystusa”²⁸.

Katechezę (kazanie) kończą słowa zachęty do osobistej modlitwy medytacyjnej nad słowami *Apokalipsy*. Praktyka modlitwy Słowem Bożym była bliska Cezaremu jeszcze z okresu życia monastycznego, zapewne w formie *lectio divina*, co został wyjaśnione we wstępie.

Jezus Chrystus, druga osoba Trójcy Przenajświętszej, objawia Ojca. *Księga Apokalipsy* używa określenia „słońca świecącego pełnią swego blasku” (Ap 1, 16). Św. Cezary interpretuje ten obraz w sposób jednoznaczny jako objawienie się Chrystusa światu. „Przez twarz (...) każdy objawia się i daje się rozpoznać”²⁹.

Warto zauważyć, że już w księgach apokaliptycznych *Starego Testamentu* spotykamy symbole tajemniczych istot (por. Ez 1), istniejących także w symbolice Babilonii, w której duchy były przedstawiane w postaci skrzydlatych cherubinów o ludzkich i zwierzęcych twarzach³⁰. Na kartach *Biblii* interpretuje się je jako majestat i wielkość Boga, który budzi bojaźń oraz poczucie czci dla Jego potęgi.

„Cztery istoty żywe” z *Apokalipsy* św. Jana podobne kolejno do lwa, byka, człowieka i orła w interpretacji św. Cezarego odnoszą się do

²⁷ Por. *Objaśnienia*, I, 1, 16.

²⁸ *Objaśnienia*, I, 1, 16; por. S. Gądecki, *Wstęp...*, dz. cyt., s. 122.

²⁹ *Objaśnienia*, I, 1, 16.

³⁰ Por. S. Gądecki, *Wstęp...*, dz. cyt., s. 142.

Ewangelii pośrodku Kościoła, spisanej przez czterech ewangelistów, a znaczącej żywe Słowo Boga, które w Jezusie Chrystusie stało się ciałem, Emmanuelem – „Bogiem pośród ludzi”. Chociaż egzegeza apokaliptyczna bezpośrednio na to nie wskazuje, to w sztuce chrześcijańskiej w symbolu czterech apokaliptycznych istot żywych widziano właśnie czterech ewangelistów³¹. Cezary zaś odnosi je do Chrystusa i Kościoła. W takim rozumieniu lew jest obrazem mocy Kościoła, wół, jako zwierzę ofiarne symbolem męki Chrystusa, człowiek – pokory Kościoła, gdyż „choć ma prawo przyjmowania synów, nie traktuje ich z wyższością”, orzeł jest także symbolem Kościoła, gdyż „jest on wolny i szybuje zawieszony nad ziemią na dwóch skrzydłach dwóch Testamentów albo też jest unoszony, bo kieruje się dwoma przykazaniami”³², przykazaniem miłości Boga i bliźniego.

W Chrystusie, tłumaczy św. Cezary, wypełnia się poczwórne misterium: rodzącego się człowieka (istota podobna do człowieka), cierpliwego wołu, królującego lwa i orła pozostającego w niebiosach, ponieważ w Jezusie Chrystusie Bóg stał się człowiekiem, złożył siebie na ofiarę za grzechy człowieka, zakrólował nad ziemią i niebem, a przy tym pozostał Bogiem³³.

Symbolem eklezjologicznym są również skrzydła apokaliptycznych „istot żywych”. Każda z nich ma „sześć skrzydeł i mnóstwo oczu na zewnątrz i wewnątrz”. Egzegeza *Apokalipsy* widzi w tym obrazie Serafimy z *Księgi Izajasza* (6, 2). Mogły to też być babilońskie karibu (cherubiny strzegące bram świątyń i pałaców), których oblicza były w większości zwierzęce³⁴. Św. Cezary dopatruje się w obrazie „dwudziestu czterech starców” symbolu Kościoła. Dlaczego skrzydła? Cezary wyjaśnia: „Jak bowiem zwierzę nie może latać, o ile nie ma skrzydeł, tak przepowiadanie *Nowego Testamentu* nie znajdzie wiary. O ile nie miałyby zapowiadających go świadectw starotestamentalnych, dzięki którym odrywa się od ziemi i szybuje (...). Gdyby w Chrystusie nie wypełniło się to, co przepowiadali prorocy, ich przepowiadanie nie miałyby sensu”³⁵.

³¹ Przykładem może tu być *Księga z Kells* (VIII-IX w.), gdzie anioł, wół, lew i orzeł odpowiadają kolejno św. Mateuszowi, św. Łukaszowi, św. Markowi i św. Janowi. Por. W. Beckett, *Historia malarstwa. Wędrowki po historii sztuki Zachodu*, Warszawa 2000, s. 30. Po raz pierwszy takiej interpretacji symboli apokaliptycznych dokonał św. Ireneusz z Lyonu, a za nim św. Hipolit, św. Hieronim, św. Grzegorz Wielki i inni. Por. I. Jazykowska, *Świat ikony*, Warszawa 1998, s. 78.

³² *Objaśnienia*, II, 4, 6.

³³ Por. *Objaśnienia*, II, 4, 6.

³⁴ Por. S. Gądecki, *Wstęp...*, dz. cyt., s. 168

³⁵ *Objaśnienia*, III, 4, 8.

Choć chrześcijaństwo nie jest religią *Księgi*, ale żywego i osobowego Boga, to jednak w *Apokalipsie* ważnym symbolem jest księga (zwój). Symbol ten utrwalił się w wizerunku Chrystusa, Władcy wszechświata, który prawicą swoją błogosławi, zaś w lewej dłoni trzyma księgę³⁶. W wizji apokaliptycznej jest ona zapisana „wewnątrz i na zewnątrz”. Według św. Cezarego jest to symbol *Starego i Nowego Testamentu*.

„Zewnętrzny zapis” *Księgi to Stary Testament*, wewnętrzny – *Nowy* – wypełnienie starotestamentalnych zapowiedzi, rzeczywistość ukryta w *Starym Testamencie*³⁷. Jest ona zapieczętowana siedmioma pieczęciami (por. Ap 5, 1). To stanowi znak zakrytej pełni tajemnic związanych z misterium odkupienia człowieka, „które do momentu męki i zmartwychwstania Chrystusa zostały zapieczętowane”³⁸. Cezary, tłumacząc ten symbol, odnosi się do prawnego aktu testamentalnego, który nabiera mocy, zostaje otwarty po śmierci dokonującego testamentalnego zapisu. Również poprzez misterium paschalne została odsłonięta tajemnica unii hipostatycznej i zbawczego sensu³⁹.

Symbolika *Apokalipsy*, odnosząca się do Chrystusa i Kościoła, łączy się w jedną rzeczywistość. Jest tak w przypadku obrazu konia i jeźdźca (por. Ap 6, 2). Koń jest obrazem Kościoła, reprezentowanego przez proroków i apostołów. Jeździec, według *Objaśnień* to Chrystus i Duch Święty – obietnica Jezusa, mająca się wypełnić po Jego Zmartwychwstaniu. W ten sposób realizuje się starotestamentalna zapowiedź z *Księgi Zachariasza*: „Pan zastępów ujmie się za swoją trzodą, domem Judy. On uczyni z nich wspaniałe konie bojowe. Z Judy powstanie kamień węgielny i plik namiotu, z niego łuk wojenny i dowódca [...] a ponieważ Pan jest z nami, będą walczyć i wstydem okryją jeźdźców na koniach” (Za 10, 4.5)⁴⁰.

Obraz Kościoła to także „inny anioł”, przychodzący „od strony wschodu słońca, naznaczony pieczęcią Boga” (por. Ap 7, 2-3), powstrzymujący przygotowaną zagładę. Mają jej uniknąć „opieczętowani” w liczbie stu czterdziestu czterech tysięcy. Święty Cezary zauważa, że w niej obecny jest obraz całego Kościoła, który według wiary chrześcijan nigdy nie zostanie zwyciężony przez szatana⁴¹.

³⁶ Por. M. Quenot, *Ikona. Okno ku wieczności*, Białystok 1997, s. 111; E. Smykowska, *Ikona...*, dz. cyt., s. 61-62.

³⁷ Por. *Objaśnienia*, IV, 5, 1.

³⁸ *Objaśnienia*, IV, 5, 1.

³⁹ Por. *Objaśnienia*, IV, 5, 1.

⁴⁰ Por. *Objaśnienia*, V, 6, 2.

⁴¹ Por. *Objaśnienia*, VI, 7, 2-3.

Pojawiająca się w *Apokalipsie* „złota kadzielnica” rozumiana jest w *Objaśnieniach* jako ciało Chrystusa. Z niej „Bóg przyjmuje przyjemną woń”⁴².

II. Symbole odnoszące się do szatana

Symbole *Apokalipsy* odnoszą się także do zła – szatana. Jest on obecny w symbolu trzech jeźdźców – triadzie zła: mieczu, głodzie i zarazie. Koń gniady – czerwony, którego jeździec ma odebrać ziemi pokój (por. Ap 6, 3-4), według *Objaśnień* „oznacza naród występny i zły; [...] czerwony od swego jeźdźcy, czyli krwawego diabła”⁴³. Kolor pochodzi od krwi, która przelała się w efekcie podszeptów szatana⁴⁴. Podobne znaczenie mają ogień, hiacynt i siarka. Widzieć w nich należy narzędzia Bożej kary⁴⁵.

Podobną symbolikę posiada obraz konia czarnego z jeźdźcem dzierżącym w ręku wagę (por. Ap 6, 5). Czerń z kolei oznacza ucisk i trwogę niesprawiedliwych. Ostatecznie niszcząca moc szatana nie jest w stanie zniszczyć Kościoła. Apokaliptyczna wizja św. Jana wyraża tę prawdę w znaku oliwy i wina (por. Ap 6, 6). Oliwa jest materią do krzyżma, którym namaszcza się w sakramencie chrztu, bierzmowania i kapłaństwa. Poprzez ten znak jest się włączonym w Kościół, w nim się trwa i uświęca. Wino zaś jest znakiem życiodajnej Krwi Chrystusa, która przelana na krzyżu dała życie wieczne człowiekowi. Pod postacią wina Chrystus pozostał w Eucharystii⁴⁶.

Ostatni koń jest koloru zielonego (trupioblady)⁴⁷, „oznaczający ludzi złych, którzy nie ustają we wzniecaniu prześladowań”⁴⁸. W rozumieniu św. Cezarego trzy konie stanowią ontologiczną jedność i oznaczają diabła, czyli śmierć. Objawia się ona w głodzie, wojnie i zarazie, które w języku *Ewangelii* oznaczają zapowiedź powtórnego przyjścia Jezusa Chrystusa na końcu czasów (por. Łk 21, 8)⁴⁹.

⁴² *Objaśnienia*, VI, 8, 3.

⁴³ *Objaśnienia*, V, 6, 3-4.

⁴⁴ Por. *Objaśnienia*, V, 6, 3-4.

⁴⁵ Por. *Objaśnienia*, VII, 9, 17.

⁴⁶ Por. *Objaśnienia*, V, 6, 6; S. Gądecki, *Wstęp...*, dz. cyt. 146.

⁴⁷ Kolor ten występuje w następujących tłumaczeniach *Pisma Świętego*: błady – J. Wujek, truposiny – E. Dąbrowski, siny – J. M. M. Kowalski, trupioblady – Biblia Tysiąclecia, trupio szary – K. Romaniuk, wypłowiały – R. Brandsteatter, żółtoblady – Cz. Miłosz. Por. S. Gądecki, *Wstęp...*, dz. cyt., 145.

⁴⁸ *Objaśnienia*, V, 6, 8.

⁴⁹ Por. *Objaśnienia*, V, 6, 8.

III. Symbole odnoszące się do ludzi

Analizując myśli Ojców Kościoła, św. Cezary w wielu symbolach *Apokalipsy według św. Jana* odnajduje obrazy człowieka w perspektywie soteriologicznej. Należy do nich świecznik, który poruszony symbolizuje rozproszony przez grzech lud. Autor znajduje w tej okoliczności odniesienie do słów Syna Człowieczego: „Przyjdę do ciebie i mieczem moich ust będę walczył z nimi” (Ap 2, 16), będących zapowiedzią przykazań, których nieprzestrzeganie odsłania grzech oraz nieprawość człowieka⁵⁰.

Chciałbym zwrócić uwagę na to, że komentarze św. Cezarego niejednokrotnie odbiegają od układu odpowiadającego kolejności rozdziałów *Apokalipsy*. Podyktowane to było prawdopodobnie wymogami duszpasterskimi, potrzebą chwili oraz brakiem ostatecznej redakcji *Pisma Świętego*.

W części II *Objaśnień* odnajdujemy komentarz do ostatniego rozdziału *Apokalipsy*, w którym odnajdujemy symbol „gwiazdy zarannej” (por. Ap 22, 16), odnoszącej się do pierwszego zmartwychwstania człowieka dokonującego się w sakramencie chrztu świętego. Dlaczego? „Gwiazda zaranna zmusza do ucieczki noc i zapowiada światło”⁵¹. Gładzi grzech pierworodny, wszystkie grzechy uczynkowe oraz udziela łaski życia według norm chrześcijańskich, których poznanie, przyjęcie i wcielenie w życie jest dla chrześcijanina szansą na trwanie w nieprzemijających wartościach. Symbolizuje je w *Apokalipsie* „złoto oczyszczone w ogniu”, a więc trud ocalenia „skarbu” zniesiony dla imienia Pana⁵².

Do człowieka odnosi także Cezary obrazy jaspisu i krwawnika. Symbolizują one odpowiednio ogień, wodę oraz dwa rodzaje sądu nad ludźmi. Pierwszy dokonał się poprzez potop, drugi nastąpi na końcu czasu poprzez ogień, który wypali grzech człowieka. W teologii Świętego z Arles jaspis i krwawnik odnosić się mogą także do życia chrześcijan, które rozgrywa się pomiędzy pomyślnością i przeciwnościami⁵³.

Takie tłumaczenie prawdopodobnie odpowiadało ówczesnej wiedzy biblijnej i rozumieniu niektórych słów. Współczesne tłumaczenia biblijne posługują się w tym fragmencie jaspisem, sadem i szmaragdem – kamieniami szlachetnymi, które nie ulegały zepsuciu i dlatego były symbolem doskonałości i trwałości⁵⁴. Wynika stąd w sposób

⁵⁰ Por. *Objaśnienia*, II, 2, 5.

⁵¹ *Objaśnienia*, II, 22, 16.

⁵² *Objaśnienia*, II, 3, 18.

⁵³ Por. *Objaśnienia*, II, 4, 3.

⁵⁴ Por. *Komentarz*, [w:] *Pismo Święte*, dz. cyt., s. 2698.

jednoznaczny, że rozumienie *Apokalipsy* przez św. Cezarego było bardzo osobiste i nie zawsze odpowiadało ujęciom ściśle teologicznym.

„Opieczętowani” z *Apokalipsy*, którzy „obmyli swoje szaty we krwi Baranka” (Ap 7, 14) rozpoznawani są zazwyczaj jako męczennicy pierwszych wieków chrześcijaństwa. *Objaśnienia* doprecyzowują, że są w nich obecni wszyscy ochrzczeni. Obmycie we krwi Baranka symbolizuje zatem obmytych łaską Bożą przez Jezusa Chrystusa w sakramencie chrztu świętego⁵⁵.

Symbole *Apokalipsy* należy odczytywać w całym kontekście objawień. Symbol gwiazdy interpretowany jest w chrześcijańskiej egzegezie biblijnej w sposób naturalny, jako ciało niebieskie (np. Ap 6, 13), innym razem wskazuje na upadłych aniołów (np. Ap 9, 1), na aniołów Kościołów (Ap 1, 20) oraz w ostateczności na Chrystusa (Ap 22, 17)⁵⁶.

Inaczej postrzega ten symbol św. Cezary z Arles. Spadającą w *Apokalipsie* 9, 1 na ziemię gwiazdę rozumie jako symbol tych, „którzy upadają przez grzechy”⁵⁷. Stan człowieka po grzechu, który znaczy utratę łaski uświęcającej Cezary łączy z otchłanią i przepaścią, które również symbolizują ludzi. Gwiazda spadająca z nieba znaczy oderwanie się przez grzech od Kościoła i otwarcie się na działanie zła⁵⁸.

Objaśnienie Apokalipsy św. Jana ma przede wszystkim wartość jako materiał katechetyczno-homiletyczny. W tym celu zostało napisane i zapewne do tego celu było wykorzystywane przez Cezarego z Arles. Autor podjął się trudnego zadania i należy przypuszczać, że nie spodziewał się, iż osobiste notatki do jednej z najbardziej mistycznych ksiąg biblijnych posłużą innym oraz staną się także przedmiotem badań naukowych.

W okresie jego życia istniały nieliczne komentarze do *Apokalipsy*. Ci, którzy je pisali wykazywali się niejednokrotnie dobrą znajomością egzegezy biblijnej, jak również poprzez szeroko rozumianą ascezę otwierali się na nadprzyrodzone natchnienia. Efekt końcowy *Objaśnień* pozwala na włączenie do ich grona także Cezarego. Styl, którym posługuje się Święty z Arles, jak również porównanie jego rozumienia *Apokalipsy* z innymi studiami egzegetycznymi na ten temat wskazuje na bardzo osobisty charakter *Objaśnienia*, często różniący się od innych komentarzy na ten sam temat.

⁵⁵ Por. *Objaśnienia*, VI, 7, 14.

⁵⁶ Por. S. Gądecki, *Wstęp...*, dz. cyt., s. 140.

⁵⁷ *Objaśnienia*, VII, 9, 1.

⁵⁸ Por. *Objaśnienia*, VII, 9, 2.

Warto też zauważyć ponadczasowy charakter *Objaśnień*, który przypomina o nieprzemijających wartościach boskich, grzeszności człowieka i nadziei na nowe niebo i nową ziemię, którą zapowiada *Apokalipsa*. Nadzieja zaś wybiega zawsze ku lepszemu. Taką też pozostaje ta z apokaliptycznych czasów.

Słowa kluczowe: Cezary z Arles, *Apokalipsa według św. Jana*, egzegeza biblijna, symbole biblijne